

POSUDEK NA DISERTAČNÍ PRÁCI – ORNAMENTIKA PRAVĚKÉ KERAMIKY

předloženou v dubnu 2017 k obhajobě na Katedře archeologie FF ZČU v Plzni

autorka: **Mgr. Eliška Peterková**

školitel: **prof. PhDr. Evžen Neustupný, CSc.**

oponent: **Mgr. Luboš Chroustovský, Ph.D.** (KAR FF ZČU v Plzni, chrousto@kar.zcu.cz, 776 301 245)

Zhodnocení významu disertační práce pro obor

Úkolem práce je dle úvodních slov autorky "prozkoumat ornamenty na keramických nádobách jakožto nositele informace", přičemž "tato práce zůstane u zkoumání struktur, které ornamenty vytvářejí a interpretovat bude právě tyto struktury". Geografický rámec tvoří území Čech a chronologický pak období neolitu až stěhování národů. Již v úvodu posudku je třeba podotknout, že práce vychází především z teoretického rámce školitele a jádro práce má aplikovat a rozvíjet teorii pulzování archeologických kultur (Neustupný 2011), která reaguje na nedávnou diskusi o kulturních kolapsech. Autorka prokazuje obeznámenost také se zahraniční a mimooborovou literaturou (nejen o kolapsech, ale také o symbolice, umění, psychologii apod.) a její zapojení je pro domácí archeologii jistě přínosem. Není mi známo, zda se někdo pokusil aplikovat teorii pulzování archeologických kultur na konkrétní archeologický materiál, pokud tomu tak není, pak je práce z tohoto hlediska inovativní.

Je však škoda, že v závěrečné kapitole, ve které autorka shrnuje získané poznatky a konstatuje jejich shodu s teoretickými předpoklady školitele, se též blíže nevyjadřuje k tomu, jakým způsobem teorii pulzování rozvíjela (pouze konstatuje, že tak učinila). Citelně chybí hlubší zasazení vlastních výsledků do kontextu dosavadního archeologického poznání kultur (spadajících do studovaného 5. cyklu) na území Čech, i s přihlédnutím k detailnějším chronologickým či regionálním aspektům. Taktéž chybí zvážení (na základě literatury) prevalence a dynamiky ornamentů (vyskytujících se na keramice) také na ostatních druzích artefaktů vzhledem k předpokládanému průběhu cyklu.

Postupy řešení problému, použité metody a splnění určeného cíle

V úvodní části autorka explicitně pokládá své teoretické otázky a nastiňuje jasný směr bádání (aplikace teorie pulzování archeologických kultur). Připojuje také řadu dalších zajímavých (i mimooborových) inspirací, které nejsou integrovány do vstupního modelu (což není nezbytně nutné).

Je škoda, že z hlediska symboliky (výzdoba jako informační médium) autorka na studium empirického materiálu ani archeologické literatury příliš velké nároky nekladla. Dokonce narážíme na výrok „interpretace pravěkých ornamentů jako symbolů, které nesou určitou informaci, není víceméně možná“ (s. 16). Ten svědčí o tom, že si je vědoma problému, který staví před archeology arbitrárnost symbolů v živé kultuře. Avšak výrok neplatí zcela - ornamenty lze identifikovat a interpretovat jako symboly (jak činí řada badatelů), sporné mohou být interpretace jejich smyslu, tedy konkrétních symbolizovaných idejí, k jejich bližšímu vymezení se možná nikdy nepřiblížíme. Kupodivu text nepracuje s teorií symbolického smyslu (neboli komunikačního procesu) z pera školitele (2010). Není to jistě nezbytně nutné, avšak je-li artefaktový přístup školitele vyzdvihován jako užitečný, pak

bychom očekávali zdůvodnění toho, proč autorka nezkouší aplikovat též teorii a metodu studia komunikace prostřednictvím symbolů. Namísto symboliky tak pracuje spíše s expresí, o čemž svědčí též rozsáhlejší odkazování na studie I. Pavlů, které místy zmiňují informační potenciál (stylu) avšak zpravidla skrze odkazy na zahraniční literaturu, která by disertaci též mohla obohatit. Bližší rozlišení symboliky a exprese (myšleno v pojetí E. Neustupného) však nalézáme až v jedné z nejlépe sepsaných (stručně a výstižně) kapitol práce 5 Hypotetický model, ale bohužel nikoliv v kapitolách 3 (Ornamenty a jejich zkoumání), případně 4 (Základní údaje o pravěké ornamentice a jejím zdobení), kde bychom jej očekávali.

Z metodického hlediska je škoda, že práce opomíjí řadu klasických a inspirativních prací věnovaných studiu keramiky (např. Shepard 1956, Orton – Tires – Vince 1993, z domácího prostředí např. studie J. Macháčka, V. Salače a dalších), které by autorce mohly poskytnout hlubší vhled do archeologického řemesla a dobrý metodický základ pro sběr dat i jejich syntézu. Například v definici tvarů nádob (kap. 4.1.1) zcela překvapí např. kategorie zásobnice („téměř jakýkoliv z předchozích typů nádob, ovšem ve velkém provedení; vždy má velký objem a výšku nad 30 cm“, s. 35) – ze 16 předchozích tvarů se přitom zcela jistě nemůže jednat např. cedník, čerpák, džbán, koflík, mísu, roh, talíř apod. Též postrádáme osvětlení arbitrární hranice 30 cm. Kategorie „zoomorfí nádoby“ zahrnuje, zřejmě nedopatřením, též antropogenní a gynekomorfí nádoby.

V rámci definice výzdobných prvků a motivů postrádá kategorie „výzdobné prvky plošné“ (s. 36) bližší popis, který se vyskytuje u ostatních kategorií.¹ Ačkoliv kap. 4.1.2 definuje základní výzdobné prvky, motivy a úpravy povrchu, nacházíme v popisu jednotlivých období mnohem více popisných pojmů (např. důlky, přesekávaný okraj, voštinování, brázděný vpich, otisk – např. šňůry, girlandový motiv, vousy, podkovy, třásně, vlašťovčí ocas, výstupky, sluníčka, kružítková výzdoba, rozeta, hvězdice, voluta, muří noha, vývalky, apod.), které v úvodní charakteristice kapitoly absentují. Jelikož všechny zmiňované části spadají do jedné kap. 4, bylo by vhodné, aby byla v tomto aspektu koherentní (a např. doplněna typářem).

Je otázkou, proč kompilační popis výzdoby v jednotlivých obdobích a kulturách (kap. 4.2-7) není přímo součástí studia vztahu ornamentiky a základních cyklů teorie pulzování arch. kultur, neboť je napojen na deskriptivní systém v úvodu kapitoly 4. Práci by to poskytlo mnohem širší pole ke zvážení velkých cyklů a autorku mohlo přímo stimulovat k záměrnému výběru cyklu (a rovněž vyváženému vzorku keramických nádob), který by si zasloužil pozornost v detailní případové studii (zde kap. 5-9).

V kapitole 6 Metoda bychom očekávali seznámení s použitými metodami sběru a vyhodnocení dat (včetně deskriptivního systému, metody syntézy dat, apod.) a ideálně též se zdůvodněním jejich výběru. Jedná se však o nejkratší kapitolu prvního řádu tvořenou jedním odstavcem, neboť databáze je popsána v další kapitole 7.² Ta v první části pokračuje nadbytečným obecným popisem Archeologické sbírky Národního muzea, ale také užitečným zdůvodněním výběru celých nádob. Při popisu datové excelové tabulky se autorka nemusí ostýchat uvést též názvy polí, nejen jejich pořadí („první sloupec“ apod.). Otázky k obhajobě vyvolává zejména popis pole datace (s. 110), v němž

¹ Čtenář musí domýšlet, zda se jedná o prvky zabírající nějakou větší plochu (jestliže zahrnuje malování a vlešťování, pak by neřešila situace, kdy jsou malbou či vlešťováním provedeny např. pouze linie, nikoliv plochy) nebo zda jde o prvky, které se nezahluhují do povrchu nádoby, ale ani jej výrazněji nepřevyšují (vzhledem k ostatním kategoriím je to pravděpodobnější varianta)

² Kapitola začíná odlehčením ve formě klasické tautologie: „K zodpovězení teoretických otázek vznikla databáze, která by tyto otázky měla osvětlit.“ (s. 107).

autorka uvádí např. „*Podrobnější datace v rámci jednotlivých kultur není uvedena, protože pro celkový přehled vývoje ornamentů v rámci cyklu není možné zahrnout i veškerý vývoj ornamentů a výzdobných technik v rámci všech kultur či skupin. Takto podrobná analýza by byla spíše zavádějící*“. Proč se autorka domnívá, že určení konkrétní nádoby, na které popisuje výzdobné prvky a motivy by bylo zavádějící, pokud by zahrnovalo též rozlišení rané, starší, střední či pozdní fáze příslušné archeologické kultury (zejm. studujeme-li dynamiku výzdoby)? Jak postihne jemnější výkyvy v prezenci prvků a motivů, případně přechodné fáze (nárůst, mizení)? Popis tvaru nádob zahrnuje překvapivě pouze druh nádoby (a můžeme se jen domnívat, že jsou chápány shodně s popisem v kap. 4.1 Terminologie). Jakmile bude chtít autorka proniknout do tajů dynamiky v rámci jednotlivých fází cyklu, může být velmi užitečné mít k dispozici také údaje o typu (zvláště je-li známo z dané doby typů více). A rovněž nelze rozhodně souhlasit s vymezením kategorie „miniaturních nádobek“ v rámci proměnné „tvar“, neboť ji lze snadno řešit v rámci proměnné velikost (s hodnotami: miniaturní – malé – střední – velké – ačkoliv kategorie jsou silně arbitrární a chybí zdůvodnění volby hraničních hodnot), tím by datová tabulka umožnila stále sledovat vazbu tvaru na výzdobu.³

Výsledky disertační práce a přínos předkladatele disertační práce

Výsledky práce představují kapitoly 8 Charakteristika souboru (jejíž obsah je úměrný názvu) a 9 Zhodnocení 5. cyklu. První a druhá část výsledků k 5 cyklu zahrnuje velmi stručný a spíše hrubý nástin četností a základních vztahů. Na s. 126 autorka hovoří o vztahu výzdoby, její polohy a tvaru nádoby, ale nedokládá to žádnými daty (např. v tabulce). Naopak četné jsou jednoduché koláčové grafy, které mohou být vizuálně zřejmě přitažlivější nežli klasické tabulky, ale v tabulkách bychom mohli sledovat kromě relativních také absolutní četnosti hodnot v jednotlivých proměnných. Některé koláčové grafy zobrazující poměr dvou hodnot lze považovat za nadbytečné (např. grafy 12-13). Ačkoliv velikost nádob není pro řešení výzdoby to nejpodstatnější – daleko užitečnější než koláčový graf 9 s třemi hodnotami by mohl být např. krabicový graf s porovnáním velikosti u jednotlivých tvarů, případně typů výzdoby apod. Z původních tří úrovní výzdoby (vzor – motiv – prvek, kap. 4) se úroveň výzdobného prvku přejmenovala na výzdobnou techniku.

Oproti tomu třetí část kapitoly 9 přináší velmi zajímavá zjištění dosažená na základě využití vícerozměrné analýzy hlavních komponent (PCA). Autorka dodržela základní metodické předpoklady a prezentuje několik variant řešení dané úlohy. Bohužel však chybí komentář se srovnáním jednotlivých řešení a shrnutí podstatných struktur, které jednotlivá řešení odhalila. Výsledky jsou popsány jednoduše a srozumitelně, avšak chybí jejich zasazení do rámce dosavadního poznání keramiky a výzdoby v obdobích spadajících do 5 cyklu. Výsledky jsou zajímavě doplněny fotografiemi nejvíce a nejméně typických nádob pro každý faktor.⁴ V tabulkách faktorových skóre by však mohla

³ Informaci o velikosti lze totiž vždy v datové tabulce zjistit a snadno filtrovat (odstranit z některé úlohy, nebo pojednat zvlášť v případě potřeby). Zatímco informace o tvaru nádoby se hodnotou „miniaturní“ zcela ztrácí a vzhledem k tomu, že téma práce je především o výzdobě a tvaru nádob (a trochu též o symbolice – miniaturní nádobka může být právě zástupným symbolem nádoby standardní velikosti), pak lze tuto úmyslně vyvolanou ztrátu považovat za metodickou chybu v deskripci, ačkoliv v prezentovaných výsledcích k 5. cyklu na s. 125 se zdá, že tento problém nehraje velkou roli. Při zvětšení souboru nádob by se však chyba mohla již značně projevit.

⁴ Je škoda, že fotografie nejsou číslovány (autorka by je mohla využít pro vzájemné odkazování v textu – např. při vymezení tvarů nádob v kap. 4.1.1) a zároveň odkrývají občasně chyby v datové tabulce (např. spodní

být uvedena též datace nádoby (pak by se autorka mohla místy vyhnout podmiňovacímu způsobu při přiřazení faktorů jednotlivým kulturám. Poněkud rozporuplně působí sdělení o nerovnoměrném zastoupení nádob vzhledem ke striktní a rozvolněné fázi 5 cyklu (s. 166).⁵

Výsledky a závěry vztažené k výchozí teorii pulzování archeologických kultur zní sice v podání autorky optimisticky, nesou v sobě však značné riziko. Generalizace ohledně shody výsledků s teoretickými předpoklady (o striktní a rozvolněné fázi cyklu, kap. 9.7 a 10) je možné provést až v situaci, kdy známe dynamiku výskytu jednotlivých výzdobných prvků na nižších úrovních (archeologických kultur a nejlépe i jejich fází). Srovnáme-li rovnou předem dosti široce vymezené chronologické bloky, vystavujeme se riziku metodické chyby – pravděpodobně se nějaké rozdíly projeví, ale neprojeví by se nějaké rozdíly i v situaci, že bychom cyklus rozdělili jinak? Chyby se lze vyvarovat tak, že začneme srovnávat menší jednotky (arch. kultury nebo jejich fáze) nejprve v jednom celku (striktní fáze cyklu), následně ve druhém (rozvolněná fáze cyklu) a pak teprve přistoupíme ke srovnání obou celků. Pokud jsou prvky a motivy po celou dobu striktní fáze homogenní a variabilita značně vzrůstá až v rozvolněné fázi, pak lze deklarovat skutečnou odlišnost obou fází. Možná se mezi oběma fázemi vyskytuje ještě nějaké přechodné období. Tyto odlišnosti však musí být založeny na dostatečně velkých datových souborech, nikoliv v případě, že soubor pro striktní fázi (zahrnující stovky let a řadu kultur) čítá pouze tři desítky nádob.⁶

Struktura, formální úprava a jazyková úroveň

Struktura práce na několika místech pokulhává (zejm. v počáteční teoretické části práce velmi silně pociťujeme pověstnou "horkou jehlu"). Některé části výkladu jsou zbytečně „roztříštěny“, přičemž v každé kapitole nacházíme často jiné odkazy na literaturu. Jedná se například o nepříliš vhodné oddělení kapitol 2 Vývoj problematiky a 3 Ornamenty a jejich zkoumání, neboť jejich obsah se vztahuje k historii bádání. Tímto nesystematickým tříštěním se ztrácí možnost porovnání přístupů jednotlivých badatelů a vytvoření určité syntézy, nebo naopak kritického a argumentovaného výběru konkrétního teoretického přístupu.

Konkrétněji, proč kapitola o paradigmatech v archeologii nemíří rovnou na hlavní cíle práce, tedy pojetí ornamentů a symbolů? Odpadlo by tím nadbytečné členění obsahu kapitol (2.1.1 Teorie archeologie, 2.1.2 Teorie ornamentů a 2.1.3 Zkoumání symbolů), které by mohly tvořit součást hlavního výkladu o pojetí ornamentů a symbolů v rámci paradigmat s tím, že by pojetí archeologů mohlo být konfrontováno či doplněno pojetím odborníků z jiných disciplín. Dále proč kap. 2.1.3 Zkoumání symbolů zmiňuje pouze práce z oboru, který je v češtině tradičně nazýván "sémantikou" a nikoliv pojetí I. Hoddera či E. Neustupného? Stejně tak kap. 3.3 Interpretace ornamentů by pak

---

nádoba na s. 161 nemá tvar hrnce, nýbrž amfory, avšak nejedná se naštěstí o chybu systematickou, neboť podobná horní nádoba na s. 145 je správně řazena k amforám).

⁵ Jestliže se autorka snažila dle svých slov „vyvážit výběr materiálu“, pak poměr 29:112 o vyvážení příliš nesvědčí a vzájemné srovnání lze považovat za relevantní snad jen z hlediska dodržení plánovaného postupu řešení (i za cenu nerelevantních výsledků, čehož si je autorka vědoma – např. „máme tu příliš malé množství dat na porovnání a výsledek by byl zkreslený“, s. 167).

⁶ Konkrétně 29 nádob mezi nimiž se (dle datové tabulky) vyskytují také nádoby z pozdní doby bronzové, které již stojí na přechodu k rozvolněné fázi (Neustupný 2011, 180). Handicap v deklarovaném omezeném přístupu do muzejních sbírek by jistě šel vyvážit studiem kvalitních publikací, i přesto, že část informace se tímto způsobem ztrácí, podobně však vznikla kapitola 4.

nemusela opakovat některé informace na několika místech. Při výkladu účelu výzdoby (kap. 3.4) není jasné, proč kapitola o symbolickém smyslu o něm téměř nehovoří, zato hovoří o expresi, která do symbolického smyslu nepatří a měla by mít samostatnou kapitolu.

Ne vždy je jasná vazba myšlenek na jejich autory: např. v kap. 3.5 Struktury a informace nalzáme odkaz na text I Hoddera (který nenalezneme v seznamu jako kapitolu knihy, kterou ve skutečnosti je, ale jen jako knihu s odlišným rokem vydání) s tím, že „se na některé myšlenky lana Hoddera podíváme podrobněji“. Avšak, řada myšlenek uvedených na s. 23-24 vůbec nepatří Hodderovi, ale jiným autorům, které lze identifikovat již jen z použitých pojmů (L. Binford, A. Giddens a snad též P. Bourdieu). Čtenáře, jejichž jazyková výbava nezahrnuje angličtinu, to může značně mást. Opět není jasné, proč se tento výklad nestal součástí dějin bádání (kap. 2), jimiž ve skutečnosti je.

Jazyková úroveň textu je dobrá, jen občas proniknou do výkladu hovorové výrazy a překlepy⁷, jejichž prezenci lze přičíst spíše nepozornosti nežli neznalosti. Ze stylistického hlediska též není vhodné klást dvě závorčky za sebou – jejich obsahy lze většinou snadno spojit do jedné. Větší problémy však napáchají nepozornosti v citačních odkazech.⁸

Kapitola 12 je nesprávně nazvána jako anotace, přitom má jít o Souhrn (Summary). Dále zcela chybí poděkování, ačkoliv v práci tohoto druhu je zcela jistě na místě (s přihlédnutím k vedení školitele, ale též k výpůjčkám nádob v muzejních sbírkách).

Fotografie doprovázející popis výzdoby v jednotlivých obdobích a kulturách jsou vhodně voleny, avšak v celé práci nenacházíme žádný náznak toho, že k zveřejnění daly instituce spravující sbírky svolení. Dále, kromě inv. čísla by mohly být uvedeny i lokality, datace, popisy tvarů a výzdoby (zejm. pro méně zasvěcené čtenáře). Fotografie nádob vhodně doprovázející popis výsledných faktorů (na s. 136-165) by měly být ve shodě s ostatními fotografiemi číslovány a určité také asociovány se sbírkami, do nichž náleží.

Publikační činnost

⁷ Hovorové výrazy (např. „pár kreseb věnovaných výzdobě“, s. 5). Překlepy, někdy i v odborných pojmech (Levanta je v češtině ženského rodu, s. 39; „Římská říše“ na s. 25 a 94; „C14“ namísto ¹⁴C na s. 39; „keramicko-bronzový keramický komplex“ namísto eneoliticko-bronzový na s. 63; „Plzeň-Rudná“ namísto Roudná na s. 88; „ortogenalizovala“ namísto ortogonalizovala na s. 133 a „deskroptoru“ namísto deskriptoru, s. 133; „Drobejar“ namísto Droberjar na s. 94-95 či v seznamu literatury).

⁸ Některé práce uvedené v textu nelze najít v seznamu literatury (např. Hodderův text *Theoretical archaeology, the reactionary view* v textu citován rokem 1982 je pouze kapitolou v knize uvedené v seznamu pod rokem 2007, avšak samotnou kapitolu v seznamu nenajdeme) a naopak (např. Husserl; Neustupný 1996); některé citace postrádají rok vydání (Husserl; Zápotocký) nebo jej mají uveden nesprávně (Skibo 1913), někdy nejsou odlišeny texty jednoho autora vydané ve stejném roce (např. Droberjar 2008; Neustupný 1967; Salač 2008) či jsou mimo abecední pořadí (Buchtele – Niederle – Matiegka 1910; Pavlů 2011; Pleinerová – Hrala 1988), nejednotný styl citace textů ve sbornících (vybočuje např. Finlayson 2010; Holodňák – Bareš 1987; Chytráček 2012; Kovárník 2000; Křišťuf 2005) či časopisech (např. Michálek 2005; Pavlů 2008; Wocel 1870); chybí výraznější oddělení druhých a dalších autorů od jmen těch prvních; chybí seznam zkratk využívaných v seznamu literatury (např. AR, PA, NM).

Z hlediska publikační činnosti je doktorandka velmi činná na poli popularizace vědy (zejm. v rámci projektu Národního muzea – Muzeum 3000). Odborná témata, kterým se věnuje v rámci konferenčních příspěvků či publikovaných článků přesahují rámec tématu disertační práce (např. kognitivní archeologie, archeologické transformace, audiovizuální tvorba).

Doporučení práce k obhajobě

Ačkoliv jednotlivé části práce působí dojmem, že vznikaly spíše odděleně a nedošlo již k jejich koherentnímu provázání, celkový záměr, cíle, metody, výsledky a jejich interpretace jsou jasné a srozumitelné. Stejně tak si je autorka vědoma řady úskalí, která s tématem souvisí. Proto, přes všechny uvedené výhrady, doporučuji disertační práci jako celek k obhajobě, nedostatky přičítám spíše určitému chvatu, který z textu vyznačuje, nežli neschopnosti autorky.

Literatura

Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.

Neustupný, E. 2011: Pulzování archeologických kultur. In: Bárta, M. – Kovář, M. (eds.), Kolaps a regenerace. Praha, 173-183.

Macháček, J. 1997: Studie k velkomoravské keramice. Brno.

Orton, C – Tires, P. – Vince, A. 1993: Pottery in archaeology. Cambridge.

Shepard, A. 1956: Ceramics for the archaeologists. Washington.

V Plzni dne 31. 5. 2017

